

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MIDTJYSKE FOLKEMINDER

Polle min kæreste ven

Breddefelts medicin

Fanden kom ...

Snild form for tandudtrækning

TEKST: G. NØRGAARD JEPSEN . TEGNINGER: HENRY LAURITZEN

Tekst og tegninger fra Silkeborg Avis' Lottospil 1973, hvis emne var Midtjyske Folkeminder, er samlede i dette hæfte, hvor man kan få indtryk af vore forfædres dagligliv i alvor og gammen hovedsagelig indenfor det sidste par århundreder.

I forbindelse med tidligere års lottospil i Avisen er udkommet: Midtjyske Motiver, Midtjyske personligheder, Midtjyske begivenheder, Midtjysk lune, Midtjyske sagn, Gård og Slot i Midtjylland, Midtjyske kirker, Midtjyske fortidsminder og Midtjyske veje.

Procession med kattekongen

Som eksempel på de gamle fastelavnsskikke i Midtjylland kan citeres følgende optog: Næst fra Nørre Vissing: I 1870'erne slog karlene i Nr. Vissing katten af tænden fastelavnsmandag. Kattekongen fik da en hat på hovedet samt en træsko på det ene ben og en støvle på det andet, og så blev benene snøret sammen med et halmbånd. Derefter satte vi ham op på noget halm på fortøjet af en

vogn, og vi var da en snes mand, der trak af med ham ud over marker og grøfter og gærder til alle sognets gårde, hvor vi alle steder fik æbleskiver, øl og brændevin. I spidsen for toget blev båret en harmonikaspiller. Kattekongen på vognen var efter et par timers forløb så stiv af at sidde, at han ikke kunne stå på benene. Om aftenen var der gilde på kroen. Det var kun drikke, vi fik der, og gildet betalte vi selv. Hver skulle betale 25 øre til salen og desuden lidt til spillemanden.

Procession med kattekongen

Kogekonens knækkede ske

Kogekonens knækkede ske

Om gamle bryllupsskikke på Silkeborgegn har Astrid Jensen født 1885 som datter af pastor Jensen, Skorup, berettet: Brylluppet indledtes ved at bestille lysning hos præsten. Præsten gav vin til parret, de respektive fædre samt et par forlovere. Det kaldtes ja-gilde. En skaffer bød til bords ved bryllupsgildet. Man begyndte med et stykke sigtebrød med smør. Derefter kom suppen med både mel- og kædboller, så steg med kartofler og sovs. Der kunne være mange slags steg, som blev stegt sammen: Lam, gås, flæsk o. s. v. Derefter blev der uddelt papir, hvormed man kunne tørre sin kniv og gaffel. Dis-

se fedtede papirer kastede man over bordene efter hinanden. Undertiden smed man også kædben efter hinanden. Efter stegen kom så lagkage og undertiden til det fine bord kransekage. Mens der blev spist, gik skafferen rundt med en træske, eller i mangel heraf med en ske med en klud om, og fortalte at kogekonens var kommet til at knække en ske. Han havde også et stykke sælgarn, som skulle forestille en sprængt violinstreng. Gæsterne skulle så betale nyanskaffelserne. Efter en snakkepause fulgte kaffe og kage, og så blev der danset til den lyse morgen. Skafferen havde to dybe tallerkener, når han havde samlet nogle penge, forsvandt disse ned i den understeste tallerken, og den øverste stod tom.

Bredefelts medicin

Bredefelts medicin

Distriktlæge på Frijsenborg I. C. Bredefelt (1770-1804) var engang kaldt til en karl, som følte sig grumme dårlig. Efter at have undersøgt karlen, var distriktlægen klar over, at han simulerede. I et tilstødende værelse, hvortil døren stod åben, udtalte han sig derefter med, at det var et meget alvorligt tilfælde, og for at redde karlens liv, var det nødvendigt, at der omgående gik bud til Frijsen-

borg efter nogle instrumenter til en operation; bl. a. skulle maven sprættes op. Karlen hørte, som det var hensigten, Bredefelts udtalelse, og inden rytteren var ude af gården, følte han sig derfor allerede betydeligt bedre, og inden længe var han helt rask. På egnen havde man derefter den talemåde, når man havde begrundet mistanke om, at nogen simulerede syg, at vedkommende skulle have noget af Bredefelts medicin. Med denne udtalelse sigtedes vistnok også til, at Bredefelt også stundum gav simulanterne en dragt prygl.

Snild form for tandudtrækning

Søren spillemand i Over Isen var kendt som en habil tanddokter. Han havde ladet sig lave en lang tang på næsten en halv alen, som han trak tænder ud med.

Han kunne da stå ved den ene side af et bord og trække tænderne ud af den, der sad ved den anden side. Han brugte også andre metoder end tangen. En gang lagde han en rigtig stærk hyssingstrikke fast om tanden og

bandt derefter den anden ende af strikken til en jernstang på kakkellovnon. Derefter gik han ud i køkkenet og lagde ildklemmen ind i ilden. Manden inde i stuen blev efterhånden utålmodig af at vente, men fik besked om, at han blot skulle sørge for at holde snoren stram. Så kom Søren spillemand ind i stuen med den gloende ildklemme og snappede efter næsen på manden. Manden huggede hurtigt hovedet tilbage, hvorefter tanden røg ud af munden på ham. Gal var han over den behandling, men tanden var ude.

Snild form for tandudtrækning

Fanden kom . . .

I Kompedal plantage var der en gang en skovfoged, der hed Klok. Han var så slæm til at sige, at Fanden kom efter ham, når noget særligt var på færde. En gang fik hans arbejdsfolk lyst til at give ham en forskrækkelse. De bandt en stor lyngknippe på ryggen af en mand, og så skulle han kravle frem gennem lyngen, når Klok kom. Da skovfogeden så kom på inspektion, stoppede han op for det mærkelige syn, og han blev straks klar over, at det måtte være Fanden selv, der puslede i lyngen, og han

Fanden kom . . .

opgav videre inspektion og stak i rønd hjemad. Forpustet kom han hjem til konen og berettede, at nu havde han set Fanden, og selvom hun

ikke mente, det kunne passe, blev Klok ved at tro, at han havde talt så længe om, at Fanden kom, at han havde kaldt ham frem.

Kløpæl midt på gulvet

Kløpæl midt på gulvet

Ældre folk på Galteneøgnen har til Evald Tang Kristensen fortalt, at man i forrige århundredes begyndelse mange steder havde en pæl nedrammet midt på gulvet, og til den gik folk og gnubbede sig, da de var fulde af fnat og utøj. Når der kom fremmede, blev de hilst: Velkommen og vær så god at gå hen til støtten! Ældre folk

kunne huske, at der forhen ofte var anbragt børster under bordpladerne, og så snart folk kom ind og satte sig ved »skiven«, klæde de deres fingre på disse børster under bordet, det gjorde godt mod fnatkløen. - En røgter på Vindum Overgård spiste de lus, der gik på ham. Han tog ind på brystet, så til dem og kunne så, hvis han fik fat i en, sige: Den er for lille. Den skal d støde mig gå lidt endnu, indtil den bliver lidt større. Var den derimod stor nok, blev den spist med største velbehag.

Snedig tyv

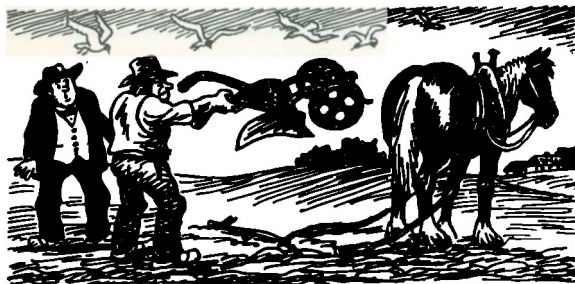
Et tyvekomploit bestående af Kyvling Søren, Hus-Ove, Egebjerg-drengen og Bette Fanden fra Støring holdt til i Galten, hvor de havde flere hælere. En gang kom Bette Fanden en tidlig morgen forbi et sted, hvor en flok ænder lå i dammen udenfor en gård. Han vækkede manden og bad ham hjælpe med at fange ænderne, som han foregav var fløjet fra ham. Manden hjalp ham også, men op ad dagen savnede folkene

deres ænder, og så kom manden i tanker om, at det var hans egne ænder, han havde hjulpet Bette Fanden med at fange. Galten var især i forrige århundrede hjemsted for så mange tyveknægte, at byen almindeligvis kaldtes for Tyve-Galten.

I en anden variation af samme historie gav tyven nådigst manden en and som tak for hans hjælp, og først efter han glad havde fortalt sin kone, at nu havde han tjent til middagsmaden, blev de klar over, at det var en af deres egne ænder.

Den stærke mand fra Nr. Vissing

I forrige århundrede gik der ry om flere stærke mænd i Jylland. En af dem, Store Søren i Nr. Vissing, var så stærk, at han kunne bære en bøg, der var nok til at fylde 4-5 vognlæs. Han havde som så mange andre stjålet træ i skoven og blev anklaget herfor. Han forsvarede sig og sagde: Den pind, a har taget, er ikke større, end a kunne tage den på min ryg og gå med den, og med denne forklaring slap han for nærmere tiltale, selvom bøgen var så tung, at hans træsko gik i stykker, da han tog den på ryggen, hvorefter han måtte gå hjem på hoesokker.

Den stærke mand fra Nr. Vissing

En gang drog en anden stærk mand omkring for at finde sin ligemand. Han traf Store Søren på en mark og spurgte efter den stærke mand. Så tog Store Søren det bageste af hjulploven og løf-

tede det op og pegede, idet han sagde: Ja, det skulle være der, han bor. Nu var den fremmede klar over, at han ikke behøvede at gå længere for at finde sin overmand.

De gamle landsbyspillemand

Svend P. Jensen, Voel, en af Midtjyllands flittigste folke-mindesamlere, har givet følgende skildring af de gamle landsbyspillemand: Den gamle landsbyspillemand kendte ikke noget til noder. Alle dansestykker spillede han efter hukommelsen. Henimod

slutningen af legestuen gik spillemandens tallerken rundt. Hver danser måtte så give spillemandspenge. En gammel talemåde lyder sådan: Noget er bedre end intet, sagde spillemanden, han fik en lussing. Den gamle spillemand trampede altid takten med sine tyksålrede støvler så grundigt, at man selv gennem de dansendes larm kunne høre spillemandens taktfaste trampen.

De gamle landsbyspillemand

Ulven blev snydt

Dengang der var ulve her i landet, kom en aften en pige gående fra Gjærn eller Skannerup til Soring. Da hun kom til Store Lyngdal, mødte hun en ulv, der satte sig på enden og gav sig til at tude, antagelig for at kalde andre ulve til. Pigen var naturligvis skrækslagen, men hun lod sig ikke slå ud. Hurtigt tog hun sit skørt af og satte det på en kæp, og der stod det og flagrede, da hun skyndte sig

væk til sikkerhed. Næste morgen, da hun sammen med andre gik derud, så de at skørtet var blevet helt sønderrevet af ulvene. Denne historie findes i forskellige variationer fra forskellige egne. En fortæller, at ulven først slæbte pigen hen til en høj og derefter hylende gik ud for at lede efter andre ulve, og at pigen, da hun kom til stedet dagen efter, ikke blot fandt sin sønderrevne skørt, men også en død ulv. Man mente, den var blevet dræbt

Ulven blev snydt

af de andre ulve, fordi den havde tilkaldt dem til et bytte, som ikke var der.

Det sidste neg

Gårdejer Anton Vinther, Hvinningdal, har fortalt, at i Balle sogn blev den, der bandt det sidste neg under ophøstning, kaldt »den gamle«. Der var derfor en kappestrid for at undgå at komme til at binde det sidste neg. I den gård, hvor man var blevet først færdig med at høste, kunne man finde på at klæde et neg ud i form af en høst-pige; give hende kjole på, forsyne hende med hat og forklæde og det hele. Der-

efter anbragte man denne spottefigur på naboens endnu uhestede mark. Et neg udstaferet som hestekarl med høle brugtes også ved sådanne lejligheder.

Når der var ophøstet, drog høstfolkene straks hjem fra marken til stuehusets hoveddør, hvor hestekarlene gav sig til at stryge lærne under ildevarsellende klang. Det var en trussel til husmoderen om, at hvis hun ikke nu kom med øl, snaps og kage, så ville både hendes kål og blomster

Det sidste neg

i haven vederfares samme skæbne, som kornet havde lidt.

Lyng som foder

Lyng som foder

En mand i Gråmose, Kristen Mikkelsen, brøstede sig henimod midten af forrige århundrede ofte af den gode toplyng, de Gråmosemænd brugte som foder om vinteren til deres kreaturer. Lyngen er alt for kraftig, sagde han, vi må tærske den, ellers

er vi bange for, at kreaturerne ikke kan tåle den. Et tidligt forår var Kristen Mikkelsens fourage sluppet op, og da der endnu intet græs var på markerne, gik Kristen ind i kostalden, slap kreaturerne løs, drev dem ud på marken og sagde: A ka intet græs se, men jeres øjne er jo også langt større end mine. I må kunne se og finde græsset.

Hunde som høstspåmænd

Omkring midt af forrige århundrede benyttede enkelte mænd i Houlbjerg gårdhundene som spåmænd for, hvilken kornsort der ville lykkes bedst til næste år. Denne handling foregik på følgende måde: Hundene blev kaldt ind i stuen, hvor der var lagt nogle stumper rugbrød, der var smurt med smør. Hver stykke betød en kornart. De kornsorter, der svarede til de stykker, som hunden først

Hunde som høstspåmænd

tog, mente man ville lykkes bedst. Hvis der kom smitsom sygdom i en gårds besætning og for eksempel en hest

døde, så blev den døde hest begravet under gårdens port liggende på ryggen med benene i vejret.

Intet redskab måtte dreje i julen

Intet redskab måtte dreje i julen

Fra Haurum fortælles fra forrige århundredes begyndelse, at det da var en udpræget skik, at man i juletiden ikke måtte udføre noget arbejde, der krævede anvendelse af et redskab, der skulle drejes på. Man måtte altså ikke spinde, skære hakkelse eller lignende. Hvilken ulykke, der kunne komme ved at trods

den gamle skik, vidste man egentlig ikke, men man tog det så alvorligt, at en mand, der havde fået en ny hakkelsesmaskine, af frygt for at karlene skulle dreje rundt på den, tog svinghulet af den. Ploven skulle altid være i hus juleaften, for at Jerusalems skomager ikke skulle sætte sig til hvile på den.

Den nærige kone i ulvegraven

I gamle dage var der her i Midtjylland masser af ulve. Særligt var beboerne på Karupegnen meget plaget af dem, da der dengang var store vidtstrakte heder til alle sider, hvor de holdt til i store flokke. De tog både får og lam og gæs og var til tider også farlige for vejfarende. Bymændene i Karup blev enige om at grave en stor faldgrube og dække den til med lyng og ris, og bymændene skulle skiftes til at levere en gås, som skulle bindes fast på risene, der

kunne bære en gås men ikke en ulv. Opfindelsen viste sig at være god. Det var en ringe fangst, hvis der en morgen ikke var mere end en ulv i faldgruben. I en af gårdene boede en mand, hvis kone var ualmindelig nærig. Først leverede hun den magreste gås, hun kunne finde, og om natten fortrød hun og ville hente gåsen hjem. I sin iver efter at få fat i gåsen, faldt hun i gruben, hvorfra hun ikke selv kunne komme op. Kort efter kom der en ulv, som også dumpede ned til konen og gåsen, og da mændene kom næste morgen sad konen og ulven i hver deres hjørne og gloede ond på hinanden.

Den nærige kone i ulvegraven

Troede det var fanden

Troede det var fanden

Dorte Katrine Jensdatter fødte 1833 i Agerskov i Bording sogn har fortalt:

I gamle dage var der nogen, der kaldtes Oelpiskerne (Alepiskerne). De kørte omkring og solgte ål. Deres vognkasser havde facon som en stor kiste, og der var også kuppellåg over som på en almindelig kiste. De havde for skik, når de kom på Karupegnen, at spænde fra og græsse deres heste på Karuppernes enge ved Årestrup å. Mændene i Karup havde flere gange forgæves

søgt at jage dem væk. Til sidst fandt et lyst hovede på udvej. Næste gang Oelpiskerne viste sig på egnen, lykkedes det at forskrække dem, så de siden søgte andre græsgange. Mændene i Karup fandt et gammelt hjul, en knippe halm, en kande tjære samt en gammel hankat. Man listede op til en bakke ovenfor Oelpiskernes lejr, bandt katten til hjulet og antændte det tjærevædede halm, der også var sat fast på hjulet. De lod så det flammende hjul trille ned ad bakken mod Oelpiskernes lejr, mens katten jamrede, så det gav ekko i bakkerne. Oelpiskerne troede, det var Fanden selv med hele hans hær, der kom.

Den dygtige Elsborg-smed

I Elsborg boede en slægt af bysmæde, hvor embedet i flere hundrede år gik i arv fra far til søn. Thomas Hans Knudsen, som døde henimod slutningen af forrige århundrede, skal have været den tiende bysmed af slægten. Smedeslægten havde altid været foran sognets andre beboere hvad angår boglig viden, hvorfor flere af slægten fik skyld for at være hekse eller troldre! I 1796 blev Elsborgs jorder udskiftet, og den daværende smed købte tre hedeodder og byggede Elsborg Vestergård, der blev slægtens hjem i over 100 år. Denne mands søn Knud Hansen boede mange

år i Elsborg Vestergård som gårdejer og bysmed. Både som smed og bonde var han usædvanlig dygtig. Han opfandt en ny måde at hærde jern på, og mange dygtige smede vandrede fra hans værksted ud på egnen.

Ofte kom fremmede smede på værkstedet for at lære, og det havde Knud heller ikke noget imod, men det kunne sommetider også være opfindere, ingeniører eller andre fine folk, der ville købe eller stjæle hans opfindelse. Hemmeligheden kom de dog aldrig efter, thi Elsborg-smeden opdagede luntten, når de gav hånd til goddag. Hvis den fremmedes hånd var

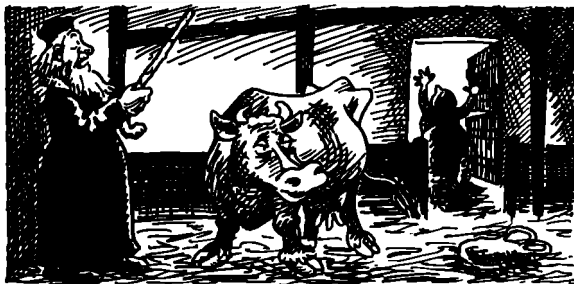

Den dygtige Elsborg-smed

hård og barket, var han en ærlig arbejder som godt måtte arbejde med, men som sagtens ikke kunne regne finesserne ud, men var hånden blød og fin at føle på, så takserede smeden den fremmede til at være »en fornem gavtyv«.

Præsten og den kloge kone

Gamle folk fra Kjellerup-egnen har fortalt følgende fra den tid, da man troede på kloge mænd og koner, der kunne mere end deres fadervor. Pastor Eeg havde en syg ko, og da der på egnen boede en klog kone, Maren Aas, som folk brugte i slige tilfælde, bad præstens karl. Mads, om lov til at hente den kloge kone. Præsten, der ikke havde nogen tiltro til den kloge kone, satte sig først imod, men indvilgede dog, da det så ud til, at koen ville dø. For en sikkerheds skyld skjulte præsten sig bevæbnet med en egestok i en

Præsten og den kloge kone

tom bås til trods for, at Maren ønskede at udføre sit arbejde i enørsum. Maren sagde følgende rim: Her står jeg, Maren Aas, ved dig bette ko i din bås, og stryger dig fra din nakke til din mås, og hjælper det ikke, kan det ingen skade gøre. Præsten

kom nu frem og råbte: Her står jeg, pastor Eeg, lænet og ad en væg, med stok i hænde til dig Maren Aas' ende. Den kloge kone tog skyndsomst flugten ud af stalden. Om det hjalp på koens sygdom, fortælles der ikke noget om.

Gamle skikke

Fra Ulstrup-Langå-egnen fortælles om den skik, at børnene påskemorgen skulle spise et æble på fastende hjerte for at undgå alvorlige sygdomme i det kommende år. Man holdt i det hele mange gamle skikke i hævd i forrige århundrede. I julen måtte pigerne hverken røre nål eller tråd, da de så ville få bulne fingre i det kommende år. I forbindelse med hjem-

mekærning af smør brugte man den skik med smørskéen at ride et kors i smørrets overflade. Som forklaring gav man, at det var en gammel skik for at værne smørret mod troldtøj, og når man spurgte de gamle, om de da troede på den slags, svarede de: Der er mere mellem himmel og jord, end vi mennesker forstår os på. Det var dengang som nu, man var ikke rigtig overtroisk, men på den anden side, man kan aldrig vide.

Gamle skikke

Fik barn med fårehoved

Fik barn med fårehoved

Fra Vium berettes, at man tidligere lagde stor vægt på betydningen af, hvordan en kone opførte sig, når hun var frugtsommelig. Det slog aldrig fejl, mente man, at hvis en frugtsommelig kvinde stjal, så ville barnet også blive tyvagtigt, selvom det ellers

er så sød som en engel. Der berettes om, hvor sørgeligt det gik for sig hos en husmand i Vium. Konen fødte et barn, som havde et fårehoved, mens legemet var et almindeligt lille barnelegeme. Der var naturligvis stor sorg i hjemmet, men folk sagde, at det var såmænd ikke så mærkeligt. Konen havde stjålet en rundvædder, mens hun var frugtsommelig.

Også hovedarbejde

En husmand fra Sorring tærskede en gang sæderug for præsten i Dallerup, og der udspandt sig da ifølge folke-mindeoptegnelserne følgende replikskifte: »Hvad bliver jeg dig skyldig«, spurgte præsten. »Det bliver en rigsdaler«, svarede daglejerer. Præsten syntes, det var lovlig meget.

»Det er slet ikke mere for meget, end når præsten tager 5 daler for en ligprædiken«. »Ja, men min kjære mand, husk på, det er hovedarbejde«. Så tror præsten da, at jeg har tærsket Deres rug med rumpen? Nej, jeg har måttet nikke med hovedet for hvert slag, jeg slog, så det var skam også hovedarbejde«.

Også hovedarbejde

Prokuratorkneb gik ikke

Prokuratorkneb gik ikke

En af Silkeborgs flittigste folkemindesamlere, S. P. Jensen, Voel, har blandt mange andre bidrag til Evald Tang Kristensens folkemindesamling ydet dette: To mænd lå i proces. Den ene gik til en prokurator, som tog sig af hans sag. Den anden gik til samme prokurator, men denne beklagede, at hans modpart allerede havde været der. Nu ville han skrive et

par ord, som manden kunne tage med til en anden prokurator i byen. Manden fik sedlen, som han ikke selv kunne læse, men på vej hen til den nye prokurator, mødte han en student og fik ham til at læse, hvad der stod på sedlen. Studenten læste: Kære kollega. Her er nu to fede gæs, nu plukker jeg den ene, så kan du plukke den anden. Manden gik nu hjem til sin nabo og forklarede ham, hvad der stod skrevet, og nu blev de enige om at drikke et par kaffepuncher til forlig og så lade processen fare.

Løjtnantens gilder

I midten af forrige århundrede sang drengene i Thorning følgende smædevise, når en gammel afdanket løjtnant G. Hageman gik gennem gaden:

»Leutenant med skæg på hagen
han tjente sin konge så tro,
da de mod fjenden mon drage,
han skjulte sig under en bro«.

Da vendte løjtnanten sig mod drengene i stor harme, heder det i »Gråbonden fortæller« og sagde: Fy, år fy dog, I er nogle slomme uopdragne drenge. Visen hentydede til, at løjtnant Hagemann i krigens tid, da man i spidsen for sit kompagni skulle stor-

Løjtnantens gilder

me, krøb ind under en sten-kiste, hvor han var i god behold. Samme løjtnant Hagemann gjorde nu og da gilde for venner og bekendte. Når han indbød, sagde han til konerne, der var budt med: De tager nok et lille fårelår

med. Eller de tager nok en lille rullepølse med o. s. v. Med en vis selvfølelse fejede han til: Drikkelse sørger jeg selv for. Fra et sådant gilde blev der så mange levninger, at han kunne leve deraf til næste gilde.

Grov udnyttelse af ligkister

En mand, der rejste meget rundt i landet har fortalt denne oplevelse fra Silkeborg-egnen. Han kom på besøg hos nogle møllerfolk. Da han så sig omkring på gården, så han på loftet en hel mængde hvide ligkister. Han fik følgende forklaring: Om vinteren, når fattigfolk ikke har noget at bestille, får jeg dem til at skove træer i min skov og save dem i fjæl mod at give dem føden, og en fattig snedker laver dem i kister

for føden. Kisterne bruger vi så til mel og gryn, og når der så dør et fattigt menneske, så kan han tro, vi får dem godt betalt. Din kærling, tænkte den omrejsende. De fattige skal gøre kisterne for intet, men betale dem dyrt. Om aftenen kom han til sengs i overstuen. Efter at han havde slukket lyset, så han en stor sort skikkelse, der stod udenfor sengen, og den væltede sig ind over hans ben. Først blev han forskrækket og troede, at det var en af de døde, der skulle i en af de kister, som han lå lige nedenunder og havde taget fejl. Rød var manden imid-

Grov udnyttelse af ligkister

lærtid ikke. Han tog fat i det lådne væsen og kylede det hen ad gulvet. Det viste sig, at det var ikke andet end en stor grå hankat.

Til kirke og kro efter nyt

Til kirke og kro efter nyt

Som et eksempel på postgang og trafik i midten af forrige århundrede kan citeres, hvad Ane Poulsen, født i Løgager i 1845, kan berette: Brev til beboerne i Them sogn blev sendt til Them kro, hvor folk så kunne høre efter brev, når de var i kirke. Var der så brev til en nabo, tog man det med. Aviser kunne på den anden måde være otte dage gammel, inden de nåede ud til folk. Bekendtgørelser blev slået op ved kirken, og så fortalte det videre. Postvognen kørte fra Silkeborg over Them til Brædstrup. Her var plads til 4-5 mennesker, ellers måtte man gå.

Fra Låsby fortælles, at i 1848, da krigen begyndte, kom der kun to aviser til byen, nemlig til kromanden og sognefogeden, og så måtte bønderne på kroen for at drikke kaffepunch og høre nyt. Så rottede de sig sammen og holdt avis i fællesskab. Posten gik fra Skanderborg over Låsby til Gjern, hvor han overnattede og tog tilbage dagen efter. Dette gentog sig to gange om ugen. Den gule postvogn gik fra Skanderborg over Resenbro til Viborg, men da landevejen Århus-Silkeborg kom i 1854, blev ruten lagt om.

Vedtægter for kartoffeltyskere

Vedtægter for kartoffeltyskere

De tyske kolonister, som for godt 200 år siden kom til den jyske Alhede for at dyrke den op, havde strenge regler for livet i deres landsbyer. Byens vedtægt indeholdt 74 punkter, som gav regler for, hvordan man skulle forholde sig i fællesskabet, og forbrød man sig, skulle der i mildeste tilfælde betales bøder til en bøsse, der blev åbnet hver Mikkelsdag. Det hed i den sidste paragraf, at pengene ikke måtte anvendes til drik eller gilde, men at pengene skulle bruges til indkøb af brandredskaber samt hvad andet byen i al-

mindelighed kan være til bedste. Af paragrafferne kan citeres:

Dersom nogen arbejder om søndagen, straffes første gang med 8 skilling til bøszen, sker det oftere, straffer inspektøren efter loven. Driker nogen sig fuld om søndagen sættes i fængsel på vand og brød i to dage, og desuden betales to mark. Ingen må udkaste skiden vand på nogle alen nær brønden under 1 marks straf, ligeledes må ingen barselkvinde førend fire uger efter sin barsel hente vand ved brønden, under 1 marks straf.

Ud i det vilde

Når beboerne øst for Kragelund skulle på rejse vestud, sagde de gerne: Vil I med ud i det vilde. Men når de så kom til Kragelund, blev der sagt: Nej, I skal længere vesterud. I skal til Bording, hvor der kun findes to veje, hvoraf den ene går til fattiggården og den anden til kirkegården. Det rimet ganske godt med, at man i gamle dage på grund af egnens fattigdom kaldte Hammerum Herred for Jammerfuld Herred og de store hedestrekninger ved Bording for Sibirium hede. Til Evald Tang Kristensen har Jens Jensen, Refshale, fortalt, at bymæn-

Ud i det vilde

dene i Hestlund til sidst var blevet så forarmede, at de måtte skillinge sammen for at få en pægl brændevin. De sad på kroen og drak og lod kvinderne udføre arbejdet. En gang drog en af mændene

til Herning med en ko for at sælge den på markedet. Koen blev solgt, men manden drak og spillede pengene op tillige med det tøj, han havde på kroppen, så han kom næsten nøgen hjem.

Syv ferske tunger

Selvom der ofte blev lavet numre med toldbetjentene ved byportene, når man fra landet ville have varer toldfrit igennem til købstaden, hændte det også, der blev drevet gæk med embedsmændene, selvom man ikke havde varer at fortolde. Det fortælles således om syv karle fra

Frijsenborgeggen, der skulle på session i Horsens. De havde lånt køretøj af deres husbond, og da de kom til byporten, spurgte betjenten: »Har I nogle toldbare varer?« »Ja«, svarede de. »Vi har syv ferske tunger, skal der gives told af dem?« »Ja«, vist skal I det, lad mig se dem«. Så vendte alle syv karle sig mod ham og rakte deres tunger ud mod ham.

Syv ferske tunger

Svin gennem tolden

Svin gennem tolden

Langt hen i det forrige århundrede var der regler om told for indførsel af varer fra landet til købstæderne, og der blev brugt mange kneb for at slippe for afgiften. En forpagter på Frijsenborg væddede en gang med en præst i nærheden, at han kunne komme til staden med et fedt svin uden at betale told. Da forpagteren kom til præstegården den næste dag, for at de i fællesskab kunne køre til Arhus, så præsten bag i vognen en stor rejsekappe, en grim gammel hat og et par skidne træskostøvler, som stak frem nedenunder kappen, der var godt tilsølet. Da de kom til byporten, og told-

betjenten spurgte, om de havde noget, svarede forpagteren: »Nej, ikke andet end det svin, jeg har smidt op bag i vognen, men jeg ved ikke, om jeg skal give noget for ham«. »Nej, fy for skam, den slags tager vi ikke noget for, kør han med hans svin!« Betjenten troede, at det var en fuld mand, der var kommet med op at køre, og manden havde ikke sagt andet en sandheden og dermed vundet væddemålet. Præsten vandt til gengæld et nyt væddemål ved at føre et lille lam til byen klædt ud som et barn og til toldbetjenten at sige: »Jeg har ikke andet med end mit lille lam her«.

Kjermesgilde

Kjermesgilde

I Adslev og vel også mange andre steder i Midtjylland blev der i forrige århundrede holdt kjermesgilde omkring ved kyndelmisse. Det gik på omgang, hvem der skulle stå for gildet. En uges tid før gildet gik bymanden, som altid var skænker ved gildet, omkring og bød til gilde hos dem, som hørte til laget. Indbydelsen lød således: »A ska helden je fra NN å hans kuen, om I vild vee så gue å komm te kjermesgild ved dem å wonsda klåkken tåw å moor je let«. Og hvert sted han

kom, blev han beværtet med både brød og brændevin og en kaffeknægt bagefter. Når gæsterne kom til gildehuset, blev de straks beværtet med brød og ost og kød, senere fik de kaffe eller the og mæser af brød. Så var der dans og kortspil. Henad midnat spiste man som ved ankomsten, og så fortsatte dansen til den lyse morgen, og når gæsterne gik, blev de hilst med ordene: »Kom no i muen ijen ve soom ti, å ta så je bøn mæ. Andendagsgildet var altså præget af børnenes deltagelse, men de voksne gik heller ikke tørmundede derfra.

Dobbelgilde og andre gilder

I gamle dage var der på landet en række sæsonbestemte gilder, ikke blot i forbindelse med jul, nytår, fastelavn og mortensaften. Der var også forskellige arbejdsgilder i løbet af året som klinegilde, kartegilde, brydegilde, mæg-gilde, slægtgilde, slagtegilde og tyregilde.

J. Jensen, Refshale, Krage-lund, har fortalt om egnens skik med at holde såkaldte dobbeltgilder. Når en mand havde mistet et kreatur, samledes venner og slægtninge hos ham og skillingede sam-

Dobbelgilde og andre gilder

men for at give ham skådes-erstatning. Skårgilde holdtes efter høsten, og da beværte-des med risengrød, hvori var stukket et aks af hver korn-art, man havde indhøstet. En-

hver havde sin ske, kniv og gaffel med i lommen.

Efter mange af gilderne var det ofte skik, at de unge samledes og dansede på lergulvet i storstuen.

God udnyttelse af tobak

De gamle jydere nøjsomhed kunne give sig udslag på mange områder. Det var således tilfældet med hensyn til tobaksvarer. Der fortælles adskillige eksempler på, hvorledes skråtobakken efter at være blevet tygget godt igenem, blev lagt til tørring på kakkelovnen, hvorefter den blev brugt som røgtobak, og

hvad der herefter blev til, overs i form af aske, kunne bruges som snus, og yderligere påstås, at hvad der blev ud heraf, kunne bruges til at smøre i. Man brugte også at male tygget og tørret skråtobak til snus mellem to sten på samme måde, som man malede kaffebønnerne.

God udnyttelse af tobak

Osten fløj af maden

Osten fløj af maden

Der kunne ofte i gamle dage stå strid om den kost, som madmor bød karlfolkene på, og følgende folkeminde fra Jordbjerggård ved Skanderborg kan stå som et eksempel. På gården tjente fire karle, som en overgang fik revet ost med i marken på deres meldmad. En dag kom

manden derud, og da lå de og rodede på jorden. Så siger husbond: »Hvad leder I efter karle?« De svarer: »Vor ost er fløjen væk, og den vil vi gjerne have igjen«. — »Har I fået ost, der kan flyve hen, så skal I fra i dag af ikke have mere af det, det sinker al for megen tid sådan at lede efter det«. Ved denne muntre demonstration sikrede karlene sig bedre pålæg.

Hjorddrengens hjertesuk

Dagen kunne være lang og træls for den lille dreng, som blev sendt i marken for at vogte kvæget, og der findes i folkemindesamlingerne adskillige eksempler på hyrderim. Flere går igen fra egn til egn med omtrent samme indhold, men alligevel med talrige variationer. Gennemgående tema er det, at dagen

er lang, og at mellemmoderne ikke er meget bevendt. S. P. Jensen, Voel, har optegnet dette hyrderim:

Dawen di æ lonng,
Træskon di æ tonng,
Mældmajeren di æ smo
Å let smør åpo
Tiile åp Å silde i seng
Gid Fanden skuld tien di
Møllerup mænd få hjoor-
dreng

Hjorddrengens hjertesuk

Det kan nås endnu

Det hændte en gang i en forsamling i Gludsted, at kvindfolkene sad og snakkede, og de var meget stolte af, at den dag havde de da ingen hug fået. Det var der, fortæller Evald Tang Kristensen, en af mændeneovre ved karlfolkernes bord, som hørte, og han tog ordet og råbte

over til kvinderne: Hold bi, det er ikke aften endnu! Det var nu ikke altid mændene, der uddelte hug.

I hvert fald var der ikke blot et gammelt ord, der sagde: Så mangel saltkorn, som en pige spilder, så mange ørenfigen og uskyldige slag skal hun få af sin mand, men også et ord, der sagde: Den, der spilder salt på bordet, kan den dag vente prygl af sin kone.

Det kan nås endnu

Drengene fik kaffegrumsel

Drengene fik kaffegrumsel

Da nogle store drenge under et bryllup i Galten i begyndelsen af forrige århundrede løb ud og ind med træsko på og lavede spektakel, sagde bydemanden til dem, at hvis de nu ville være stille, så skulle de også få kaffe. Det var første gang på denne egn, man fik kaffe, så det var en stor begivenhed. Da de ældre

folk havde fået kaffen sat til livs, kom bydesvenden al grumset i et fad og stillede drengene an omkring et bord, så de kunne søbe af fadet. De spyttede dog efter at have smagt den nye ret og sagde, at hvis de havde vidst, at kaffe ikke var rarere, så ville de ikke have været stille.

Da Store Lavst blev vasket

En husmand i Svejstrup, Lavrs Hansen, kaldet Store Lavst, var kendt som en gruelig beskidt mand. Han gik i tørvemosen, men vaskede sig aldrig. Så hændte det, at en af hans grise blev syg. Han gik til Peder Johansen i Svejstrup, der havde ry for at kunne kurere syge dyr og bad om råd. Peder Johansen svarede: »Ja, a ved kun et råd,

og hvis det ikke hjælper, så ved a ingen. Du skal købe for fire skilling grøn sæbe, og det skal du vaske dig med og så give grisen vandet«. Det hjalp ikke på grisen, den døde, men Store Lavst blev vasket ren. Nu blev han til spot for alle folkene i mosen, som ikke havde set ham så ren, siden han blev gift.

Da Store Lavst blev vasket

Bryllupsskik

Ellen Marie Kirstine Rasmussen har i slutningen af forrige århundrede fortalt følgende bryllupsskik fra Rye. Det begyndte med trolovelse. De to skulle stå ved et stort spejl og give hinanden hånden. Når der så blev bryllup, og folkene kom fra bordet, da skulle musikanterne rende ud af huset og hele forsamlingen fulgte efter og havde i hinandens lommeærklæder. Den gang lå alle husene i Rye i en række, og de havde overstuedørene ud til gaden. Så skulle alle dørene være

Bryllupsskik

lukket op, og hele forsamlingen med musikerne i spidsen skulle ind i hver eneste overstue og danse en rundtenom. Til sidst løb man op på Skovsbjerg til dans og her

fra til torvet ud for kroen. Der samledes man og slog kreds om brud og brudgom, og da løb bruden hen og satte en rød strikket lue på brudgommen.

Læderlap på bukserne

Læderlap på bukserne

I forrige århundrede var klæderne på landet hjemmegjorte, solide og varme, og selvom de var billige, fordi de var hjemmegjorte, var den enkeltes udstyr ofte beskedent. Maren Hans Peder, hvis mand var forpagter i Bording præstegård, ejede kun et hvergangsforklæde, som hun gik med i samfulde 23 år både hellig og søgn, men skulle hun i byen eller kirke vendte hun det dog. Da Ane Bjerg i Bording i 1878 blev gift, var hun så velkørende, at hun havde 14 kjoler, og da var hun i syv underskørter, det var almindeligt dengang, men senere blev konerne enige om, at de godt kunne nøjes

med fire. Sognefoged Niels Skov ejede til gengæld gennem mange år kun et sæt klæder, det vil sige, han havde dog to veste, men det var så besværligt, når han mandag morgen skulle til at lede efter den daglige vest! Conrad Nielsen, Nørlund, der var født i 1836 har fortalt H. P. Hansen, at mændene gik med en stor læderlap for på deres bukser og en, der var endnu større, bagpå. Blev læderet alt for stift, blev det smurt med et stykke flæskesvær, men ellers gned mændene deres fedtede fingre af på læderet, når de havde spist flæsk. Dengang brugte man endnu »klørfem« som gaffel.

Da kaffen dukkede op

Da kaffen dukkede op

I begyndelsen af sidste århundrede kendtes kaffen kun få steder. I en beretning fortælles, hvorledes man i Vium slet ikke forstod at lave den. Ved gilder søbede de alle varmt øl af et og samme fad. Ved siden af dansestuen var et lille gæstekammer, og der stod store stabler af skårne mellemader, omtrent som man stabler træ op, det ene lag

korsvis over det andet, og ved siden af stod flaske og glas. Så kunne enhver gå til at spise og drikke, som han ville. Samme indberetter af folkeminder fortæller, at hendes bedstemor talte kaffe-bønnerne, når hun ville delikater sig med en kop kaffe. Når bønnerne var sluppet op, kunne konen gå hen og lugte til dåsen, hvori hun gemte bønnerne. Mange steder havde man et stykke sukker (kandis) hængende i en snor fra loftet, og så gik man skiftevis og slikkede derpå.

Kristoffer mavebrækker

Taterne, natmændene, kjæltringerne eller rakkerne. Mange navne var der til de jydsk zigeunere, der i forrige århundrede udgjorde det særprægede led i dansk folkeliv. Mange særprægede navne kendes fra dette folk. Niels Albrektsen i Kølvrå kaldte man for »kongen«, og han var nok i en vis forstand landstrygernes konge. I al fald søgte al slags farende folk ind til hans hytte og søgte natteherberg der. Andre kendte rakkere var ifølge bogen »Fra det mørke Jylland«:

Kristoffer mavebrækker, der var bror til »æ Store Svin«, endvidere Jens Rivejern, Kryk-

Hans, Sold-Andreas, Rakker-Morten, Skjelle-Simon, Niels Kat, Snøvle-Kristian, Jesper Nifinger, Store Abraham, Mathias Stumptå, Henrik med næsen, Morten Grimekjæg og Jens Frederik, der også trods sit almindelige navn skal nævnes, fordi det om ham fortælles, at han havde »syv børn, foruden en i København, der sidder i sprit«; dette barns lig havde han solgt til et museum for ti daler, og han udtalte gerne, at det ville være skönt at få sit barn at se igen, bare en havde råd til at gøre en rejse til København.

Kristoffer mavebrækker

Jern afløste træ

I Kragelund havde man omkring 1830-40 kun træredskaber til landbrugsarbejdet. Manden eller karlen havde altid et bundt trætænder med sig i marken, så han kunne slå en ny i harven, når en knækkede. Den første skovl med jernblad kom til sognet på det anførte tidsrum. Sognefoged Anders Klosterlund fik den første jernplov gratis fra landhusholdningsselskabet,

og han fik også det første fjælegulv, der var i sognet.

En gammel mand i Hvorslev kom en dag hen til smedjen og fortalte, at nu havde hans søn købt sig en stålgreb, og han sagde videre: Nu er det umuligt, at han kan bestå, for vi har aldrig haft andre grebe i gården, end vi selv har lavet. Nu snakker han også om, at han vil have sig en stål-muldfjæl. Ja, a' tænker min Gud, de finder på til sidst at ville have plovene af one stål.

Jern afløste træ

Nøjsom hosebinder

Nøjsom hosebinder

Søren Malmbæk fra Malmbæk i Skygge er et godt eksempel på den nøjsomme hosebinder, der drev det til noget. Han var født af fattige forældre. Efter soldatertjeneste fik han tjeneste som gårdskarl og senere portner hos prins Ferdinand. Alle ledige stunder i portkammeret benyttede han til at strikke for alle ved hoffet, og han tjente mere derved end sin løn som portner.

Senere blev han køkkenmedhjælper, og da han levede af levninger fra bordet, kunne han fortsætte med at lægge penge op. Selv om han havde det uheld, at det skrin, han gemte penge i i portkammeret, blev stjålet, fik han alligevel sparet en formue på 3-400 dalere, og i 1831 kunne han rejse hjem til Engesvang og købe en god gård. Selv herefter gik han stadig i ledige stunder med bindehosen i hånden.

Ægteskabsvarsler

Blandt gamle folkeskikke var der en god portion overtro, og naturligt var der knyttet megen folketro til så central en begivenhed i livet som et bryllup. Det var et almindeligt »seje« i de fleste dele af landet, at hvis en pige uforvarende brændte hul på sit tøj, ville hun snart blive gift. Fra Sinding fortælles om varsler om et lykkeligt ægteskab: Flytter et par nygifte

folk til deres hjem, og de så undervejs hertil møder en kørende, helst med heste, er det et godt varsel. Det kunne dog også gå an at møde et studekøretøj. Det var derimod slemt at møde en gående og allerværst en kvinde. Mange gik derfor af vejen for ikke at møde en bryllupsskare. Fra Voel fortælles, at planter bruden en kvist af sin brudekrans, og den slår rod og gror, betyder det held og lykke for hende.

Ægteskabsvarsler

Præsten fik kys på munden

Præsten fik kys på munden

Rytter-Niels fra Hørning har til Evald Tang Kristensens samling af fortællinger om det jyske almueliv berettet om et bryllup i Voerladegård med megen kysseri. Det hedder i beretningen: »Da de havde afspist, rejste først degnen sig op, tog om halsen af præsten og kyste ham på munden med de ord: Tak for mad, hr. pastor. Derefter stillede præsten sig op til en dragkiste, og så kom alle kvindfolkene hen, en efter den

anden, både gamle og unge, og kyste ham på munden. Nogle af de her gamle kjællinger kunne ikke vel nå, for præsten var en stor svær mand, og de måtte formelig træde op på hans støvler, endda han bukkede sig noget efter dem. Beretteren føjer til, at han ville nødig have været i præstens sted. Det var jo en simpel egn, og nogle af de her kvindfolk var i meget ringe klæder og så sølle ud.

Kjælle Casper og kvinderne

Den sidste omvandrende tater på de midtjyske hedestrækninger hed Kjælle-Casper. Han døde på Rind fattiggård ved Herning i 1923. Når han vandrede, var han ofte fulgt af en stor flok hunde, og han var tilsyneladende i besiddelse af særlige evner, når det gjaldt behandling af hunde og kvinder. Han kunne få begge parter til at løbe efter sig. En kendsgerning er det, fortæller Hernings nu afdøde museumsinspektør H. P. Hansen, at mange kvinder havde en panisk skræk for Kjælle

Kjælle Casper og kvinderne

Casper, de var simpelthen ræd for, at de skulle få lyst til ham! En dag spurgte H. P. Hansen Casper:

— Hvordan får du kvindfolkene til at løbe efter dig? Svaret lød:

»Det er læt nok - en ska bare væ gue ve de«! Men så føjede han til:

»Ja, det fåsto' sæ, di ska æsse samti ha nåwe klø«!

Rapt svar til præsten

Selvom man i tidligere tider udadtil nærrede stor ærbødighed for hans velærværdighed, præsten, afspejler der sig også en mere ligetil indstilling, når man læser de gamle overleveringer fra folkemunde. S. P. Jensen, Voel, har fortalt følgende historie:

Præsten fra Gjærn kom en dag kørende og mødte en dreng, der blev forsørgt af fattigvæsenet. Præsten standser drengen og siger: »Ej, bitte Kristen, af hvem har du fået den pæne trøje, du har på«. »Af den samme, som

Rapt svar til præsten

præsten har fået sin præstekjole«. »Og af hvem har jeg fået min præstekjole«, spørger præsten videre. »Af sognet, pastor«, svarede drengen.

En præst kom til en lille

dreng, der lå og lavede noget pottetøj af ler. »Hvad er det, du laver?« »Det er en kirke«. »Kan du ikke også lave en præst?« — »Nej, a kan ikke, det er der ikke skidt nok til i æ hele grob«.

Den gale Per Fisker

Den gale Per Fisker

På Alling Skovgård boede en gang en rigtig stejl herre, som vidt og bredt blev kaldt for »Den gale Per Fisker«, hedder det i beretning fra J. Jensen, Refshale, til Evald Tang Kristensen. Om ham fortælles videre: En dag, da Per Fisker var ude at køre, mødte han en gammel kone. Han holdt og spurgte, om hun kendte den gale Per Fisker Nej, det gjorde hun da ikke. Hun kom med ham

op at køre, og han spurgte igen, om hun da ikke havde hørt tale om den gale Per Fisker. Jo, hun havde hørt både det og det om ham, men han havde hverken gjort hende ondt eller godt. Deres vej førte dem over en bæk med lidt vand. Her væltede Per Fisker konen ned, og da hun var kommet op, gav han hende 10 daler og sagde, at når nogen spurgte hende, kunne hun godt sige, at den gale Per Fisker kunne gøre både ondt og godt!

Dygtige bønderkoner

St. St. Blicher har en gang fortalt, at de gamle bønderkvinder ofte kunne forrette tre ting under et: Binde hoser (med hænderne) tvinde (med foden træden rokken) og læse. Museumsforstander H. P. Hansen hørte i sin barndom om en kvinde, der skulle kunne både binde, tvinde, vugge sit barn og kærne smør på en gang, og det kunne hun, men Ane Bjerg i Bording, der var født i 1856 var endnu dygtigere. Hun drev det til at kunne sidde og binde hose, tvinde garn, vugge sit barn, kærne smør æde sin

Dygtige bønderkoner

meldmad og læse avisen på en gang. Det gjaldt et væddemål, fortæller H. P. Hansen, og hun vandt med glans den tikroneseddel, det gjaldt. Overfor tvivlere må afsløres,

at hun havde en snor bundet fra vuggen til sit ene ben, og hun havde lagt en flaske med fløde i vuggen, og ved vuggens bevægelser blev fløden skvulpet til smør.

Polle min kæreste ven

Skovlovringerne på Krage-lundegnen (de folk de lavede brugsredskaber af træ) var kendte for at være ret glade for brændevin. Om lovringen Søren Laursen i Klemmens-bæk fortælles således i bogen Skovlovringer, at denne mand regelmæssigt drak en potte brændevin, hver dag, år ud og år ind. Sin store brændevinsdunk kaldte han Polle, det var hans kæreste ven, og han kysede den mange gange om dagen. Nøjagtig hver sjette dag stillede han hos kromanden for at få sin dunk fyldt op. Da han blev ældre, afstod han sin ejendom til en søstersøn, der hed Laust Laursen, og så snart Laust havde overtaget ejendommen, købte han en

Polle min kæreste ven

dunk magen til morbroderens, og denne dunk kaldte han ligeledes Polle, og ofte gik de to sammen i et kammer for at se til de to Poller. En gang var Laust blevet så død-drukken på kroen, at han måtte bæres hjem. En spøge-fugl foreslog, at man skulle

synges en ligsalme, for det var jo næsten som et begravelsestog. Det blev alligevel Søren Laursen for meget. Han tog sin Polle med brændevin og smadrede den mod et stakit og svor, at han aldrig mere ville drikke brændevin, og han holdt sin ed.

For dyrt at holde børnene fra skole

En sommer i sytten hundrede og nogle og firs var der avlet så lidt i Funder sogn, at mændene i Funder by besluttede, at de ingen omgangsskole ville have den vinter. Vi har avlet lidt nok til os selv, så vi har ikke råd til at have degnen på besøg og give ham løn, sagde de. Men så stod en gammel mand op og sagde: I er jo tossede. Når I beholder børnene hjem-

me, så går de og vil have mellemader og ser efter brødringe og skorper i skufferne og plager jer for mere. Men når I sender dem i skole, så er I fri for det. Hans ord gjorde indtryk, og Anders Vilumsen fra Kristianshøj kom til at holde skole som sædvanlig; den besparelse, de havde ved at slippe for børnenes tiggeri, kunne nok svare til degnens løn.

For dyrt at holde børnene fra skole

Stakkelsfjæl

Stakkelsfjæl

I forrige århundredes første del ordnede man mange steder det lokale tiggeri ved hjælp af en såkaldt »stakkelsfjæl«. En gammel bonde fra Galten har omkring århundredeskiftet berettet, at han flere gange som barn havde set en »stakkelsfjæl«.

Det var et brædt på en halv alens længde, som gik på omgang i byen og blev flyttet hver dag lige ved aften. Når der så kom en tig-

ger til byen, blev han henvist til den mand, der den pågældende dag havde stakkelsfjælen, og han skulle da have en almisse, som bestod af et stykke brød og et stykke ost. En af kommunen ansat tjenermand, »stodderkongen«, skulle derefter sørge for at tiggeren drog videre til næste sogn. I almindelighed var tiggeren uvelkommen, men de kunne dog også med viseskunst og fortælling være et afvekslende besøg i hverdagen.

Barknaster mod gigt

Skovarbejde i al slags vejr giver let gigt, men skoven havde selv midlet her imod, fortæller en mand fra Svejlbæk til Dansk Folkemindesamling: De små barknaster i størrelser fra smånødder til kirsebærsten var gode at have på sig, helst i en vestlomme, så var både doktor- og apotekerregninger betalt, mente man. Den pågældende indberetter fortæller videre: Min farbror

havde altid nogen på sig, men han fik nu alligevel gigt. Hans knæ blev »så gall, at han hverken kunne kryw eller krawl. Det ska ha' en æenn, sa' han, og så pisket han æ bjøn mæ nowe næller, de ga' warm. Men nællerne slog heller ikke til i længden: Enten må gigten væ den mjest dark-drøuen, helle å æ vo trou faa renng«, sagde han.

Barknaster mod gigt

Den kloge Mads Lindberg

En klog mand i Silkeborg ved navn Mads Lindberg virkede vidt omkring i Midtjylland i midten af forrige århundrede. Da en mand i Veng ved navn Jens Nielsen en morgen kom ud i sin stald og fandt sine to dejlige heste døde, var han straks klar over, at der var tale om hekseri, og han tog den samme dag til Mads Lindberg. Hos ham fik han forskellige urter, som han skulle koge sammen, og produktet skulle nedgraves med tre spiseskefulde under hvert dørræ huset rundt. Når du gør det, vil du aldrig mere

komme til at miste noget, sagde Mads Lindberg.

Mads Lindberg føjede til: Når du kommer hjem, vil der komme en, som vil låne noget, men giv ham endelig intet, det vil i så fald blive jeres ulykke. Samme aften kom nabomanden og ville låne en skæppe rug. Jens Nielsen sagde nej, og så gik naboen ud i køkkenet og ville låne en skive brød, men konen i huset sagde også nej. Så gik manden sin vej. Han fik iøvrigt også skyld for at kunne hekse.

Den kloge Mads Lindberg

Hugormekongen

De mange hugorme, man kunne støde på under arbejdet i mark og på hede, har naturligvis også givet stof til folkelige reaktioner. Der fandtes mennesker, som ikke turde slå hugorme ihjel af frygt for, at man skulle dræbe hugormekongen; det ville bringe ulykke. Ifølge andre optegnelser skulle den dog være nem nok at kende fra andre, idet den ikke blot er meget stor, men kan kendes fra andre store hugorme ved, at den er hvid, har en stor manke, en rød ring om halsen og noget, der ligner en krone på hovedet. Efter hvad

Hugormekongen

husmand Svend P. Jensen har indberettet til Dansk Folkemindesamling, har en gammel kone i Voel fortalt følgende: Hugormekongen er meget vanskelig at fange, men sker

det, og man koger suppe på den, da er de første skefulde, som man nyder af denne suppe, i stand til at gøre synsk, så man endog kan se hele 10 alen ned i jorden.

Hundebarsel i kirken

Lærer J. P. Aboe (født 1814) virkede ved Christianshøj skole, der oprindelig var bygget for kartoffeltyskerne. Han var også kirkesanger i Engesvang. Han havde altid to tre hunde med sig i kirken. En gang havde en af hans hunde født hvalpe i degnestolen under gudstjenesten, men så tog degnen sin rundpuldede hat og bar hvalpene i den ud af kirken. Han var iøvrigt en anset mand, som virkede som

lommeprukurator eller vinkelskriver, men også en praktisk landmand. En af Aboes efterfølgere i Christianshøj, Niels Hansen, var også en praktisk mand. Han havde været landmand, smed, tømrer, murer, degn og lægdpredikant. Ved siden af skolestuen havde han et kontor, som han lod indrette til smedie. Han satte børnene til at læse højt af deres lektier, og så gik han ind og smedede. Hammerslagene og højtlesningen passede godt sammen, hedder det i »Skovlovninger«.

Hundebarsel i kirken

Nøgen høstmand i præstens mark

Nøgen høstmand i præstens mark

Jens Vattrup, der levede i Thorning i første halvdel af det nittende århundrede, var en gang på grund af manglende offer tileagt til hoveri hos præsten (pastor N. K. Jakobsen). Han skulle høste rug, og en enke fra fattighuset skulle binde op. Jens Vattrup havde ikke stor lyst til dette arbejde, og da han kom til marken, smed han al tøjet og gav sig splittemøgen

til at høste. Enken flygtede til præstegården og klagede til præsten: A vil ett ta op atter ham! Præsten drog da med enken ud i marken. De er møj warm i Daa, Hr. pastor, sagde Jens Vattrup. Fy, fy, sagde præsten. Jens må hellere gå hjem. Det var jo det, han havde beregnet, og ved sin afklædningscene reddede han en fridag for enken og sig selv.

Gammel overtro

Henrik Petersen fra Levring har til folkemindesamlingen fortalt følgende om gammel overtro: Man turde ikke begynde med hæsletten eller kornhøsten en mandag, for det var en uheldig dag. Så slog eller hastede man hellere et par timers tid lørdag eftermiddag, så kunne de nok gå an at tage fat om mandagen.

Et år kastede en fælhooppe føllet. Manden på gården,

sagde da, at det kom sig af, at han en dag, da han kørte til møllen med øget havde haft en katteskilling i vognen, og man måtte aldrig køre med en kat, når man havde et drægtigt føl for vognen. Et år, da mange af lammene døde, mente man, at det skyldtes, at en fremmed karl, de havde haft til hjælp, da fårestien blev muget ud sidst, havde brugt en skovl. Det måtte man aldrig, for så »skyvlede« en »æ får ud«. Det vil sige, så fik man uheld

Gammel overtro

med fåreavl. Man måtte kun bruge greb ved det arbejde.

Klog kone og heksemester

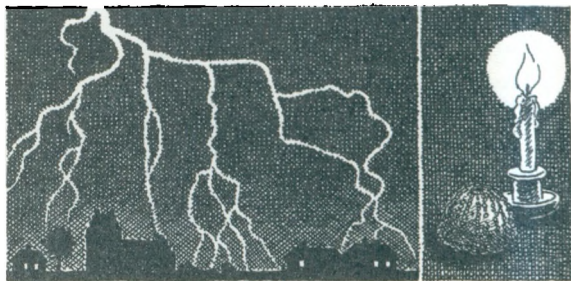
Klog kone og heksemester

Peter Knudsen, Bryrup har 1918 optegnet følgende om sin mor, Ellen Kirstine Petersdatter, født 1818: Min mor fik efter henvisning fra doktor Ryge i Them besked om at søge en klog kone. Det hjalp en tid, men da hun så igen blev syg, troede hun, at hun var forhekset. Så måtte der bud til den kloge mand, heksemester Knud Grøn fra Boest ved Nr. Snede. Det var en gammel mand med ildrøde øjne. Han kunne næsten ikke gå. Han blev hentet ved nat-tetide, fordi heksen ikke måtte se ham. Han erklærede, at mor var forgjort, og bød

hende klæde sig af og lægge sig på maven i sengen. Mens hun gjorde det, var heksemesteren ude. Da han kom ind, skrev han nogle sorte streger ned ad moders ryg fra hoved til tåspidser, det var med noget sort pulver, som lignede sod. Han havde det i en lærredspose. Da han var færdig, tog han nogle strå af taget over indgangsdøren og puttede dem i lommen. Det foregik stiltiende. Min mor påstod, at hun kom sig dag for dag. Betalingen var en rigsdaler plus nogle kaffepuncher.

Sebbedejsten

Om tordensten, også kaldet sebbedejsten, har Dansk Folkemindesamling følgende optegnelse fra Skanderborg-egnen, som nok svarer til lignende iagttagelser mange andre steder i Midtjylland: Hjemme i min fødegård i Ad-slev sogn havde mine forældre en tordensten. (Der på egnen kaldte vi dem sebbedejstene, - det er som bekendt forstenede søpindsvin) liggende i en gammel egetræs standkiste i overstuen. Mine forældre sagde til os børn, at den måtte vi ikke fjerne, for når vi havde sådan en sten i huset, så kunne tordenen ikke slå ned hos

Sebbedejsten

os. Vi sagde aldrig, at det var lynet, der slog ned. Jeg husker også, at min far for en sikkerheds skyld satte et brændende lys i hvert vindue, bud at vi allesammen måtte

trække i vort bedste tøj. Fri for lynnedslag blev vi i hvert fald, fortæller indberetteren, der betegner oplysningerne som et barndomsminde fra 1860'erne.

Sognekongens endeligt

Hjulmand Jens Jensen, der var født i 1848, og boede i Kragelund beretter til Danske Folkeminder (her gengivet efter Skovlovringer).

Den største gårdmand i min læretid hed Jens Smed. Han var en høj svær mand, fortrukket og til enhver tid rede til slagsmål. Prygl fik alle, der ikke ville danse efter hans fløjte. Han gik klædt i fåreskindstrøje og et par læderbukser. Når han snakkede, stod han altid og svingede med sine lange arme. Han ejede to af byens gårde, og ved drikkegilder sagde han pralende: Det var da ikke godt, at man skulle blive så arm, at man ikke havde råd

til at drikke en gård op. Jens Smed mødte dog sin overmand i en tilflytter.

Søren Rasmussen, der havde tjent mange penge ved studehandel, købte to gårde i Kragelund. En dag kom Jens Smed som medlem af sognetorstandskabet til Søren Rasmussens gård. De kom op at skændes, og det endte med et slagsmål midt i møddingen. Søren Rasmussen blev trykket ned, så skidtet sprøjtede ham om ørene, men så kom tjenestekarlen sin husbond til hjælp, og Jens Smed fik så mange høvl, at han efter den tid måtte abdicere som sognekonge.

Sognekongens endeligt

Bede om brød ved nytårsny

Lærerinde M. Agerskov, født i Them sogn, har til Dansk Folkemindesamling berettet, at hun har set sin mor, der var født i Rye, følge en skik om at bede om brød ved nytårsny. Hun beretter om den gamle skik: Når nytårsny tændtes, skulle man tage brød, brødkniv og et fårelår i hånden, og så skulle man gå ud og se på den nytændte måne og sige: Giv brød, giv os bød (skinkekød) og giv os godt korn at høste.

Andre mener, at hvis man

ønsker, ved nytårsny, vil ønsket gå i opfyldelse, og hvis en pige ville være helt sikker på, at det hjalp at ønske ved nytårsny, skulle hun helst

nej tækkeligt for den, samtidig med at hun udtalte det ønske, hun allerhelst ville have til at gå i opfyldelse i det kommende år.

Bede om brød ved nytårsny

Kur mod nærig madmor

Kur mod nærig madmor

Der var en kone i egnen ved Mossø, som var vel knap ved sine folk. Hun boede tæt ved en kirke og havde kirkenøglen ved sig. Hun havde den skik at gå ind i kirken hver lørdag aften og bede sine bønner for hele ugen. En ny karl, hun havde fået, havde spekuleret på, hvordan han kunne lære hende til at give noget bedre kost. En lørdag aften skaffede han sig adgang til kirken før hende og gemte sig bag alteret. Da konen knælede ved alteret, sagde hun: Ak, hvor man

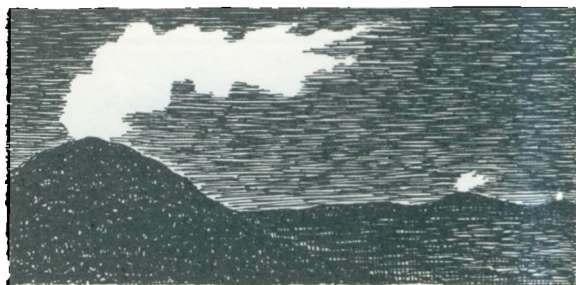
lever godt. Karlen bag alteret svarede højt: Ja, Fanden føder din krop. Nu blev hun lidt hed om ørerne og sagde: Hvorfor det, kære Herre. Karlen svarede: Fordi du giver dine folk så lidt at fortære. Hun sagde så helt elendig: Ak, jeg vil mig forbedre. Karlen føjede til: Ja, så vil jeg dig også nådig være.

Siden den tid søgte hun kirken sammen med andre folk, og hendes folk fik kost som andre steder.

Falsk alarm fra Bavnehøj

Før den tid, da man havde telefon, brugte man bål på høje til at bringe bud fra sted til sted. Deraf kommer navnet Bavnehøje.

Det berettes, at man i 1848 havde mobiliseret beboere fra Flensted, Jaungyde og Nr. Vissing til at holde vagt ved Oksehøj ved Nr. Vissing klar med et læs halm og noget træ, så man kunne tænde et stort bål, som kunne ses viden om. Bål på Oksehøj kunne ses fra en høj ved Dover, hvor man så igen kunne se det fra Ejer Bavnehøj. Når fjenden kom nede ved Dannevirke, var det meningen, at der via bavne-

Falsk alarm fra Bavnehøj

højene skulle slås alarm der nede fra og helt op til Skagen. Der tales i samme forbindelse om hjemmelavede våben, så denne beretning stammer måske nærmere fra episoden omkring den falske slavekrig. Det fortælles, at

en karl fra Låsby, påvirket af brændevin, ville prøve at få det til at brænde på Sorring Loddenhøj ved at tænde sit bål. Herfra gik den falske alarm videre til Trolldhøj og bredte sig efterhånden helt til Skagen.

Barselskikke

Om barselskikke i Midtjylland har Kr. P. Kristiansen, Virklund, berettet: En barselskvinde måtte ikke vise sig i nogen forsamling, før hun havde været i kirke. Ved barnedåben bar moderen barnet, og en ung pige stod ved siden af for at tage huen af barnet. Faderen var som regel selv fadder sammen med naboer eller familie. Der skulde ofres til præst og døgn af både kvindelige og mandlige faddere. Hvis barnet skreg, mens dåbshandlingen foregik,

mente man, det ville blive god til at synge. Barnet skulde blive i dåbskjolen og sove sin første søvn efter dåben i den. Ved barselgilde (dåbsgilde) serveredes foruden øl og brændevin sødsuppe og gammel fisk (klipfisk).

En gammel kone i Voel har berettet, at hvis en frugtsommelig kone spiser vibæg, så bliver barnet fregnet, men det er et godt middel mod fregner, at tage det første vibæg, man finder om foråret, og stryge ansigtet dermed så hårdt, at ægget knuses og blomme og hvide smøres ud over fregnerne.

Barselskikke

Hønsene oven på himmelsengen

I gamle dage var det ikke ualmindeligt, at man havde høns og andre husdyr til at løbe frit rundt i beboelsen. I Duelund ved Kjellerup havde de deres ænder inde i selve stuen. Der gik de og snarede, og folkene havde lavet et hul midt i lergulvet og hældt vand deri, og der havde ænderne det hyggeligt. På Palstrup mark lå et hus, som lejedes ud til landarbejdere. Der har en beretter til »Det jyske almuoliv« i slutningen af forrige århun-

Hønsene oven på himmelsengen

drede oplevet, at hønsene havde deres rane (hvile og sovepind) oppe ovenpå den gamle himmelseng, som stod i stuen, og som familien lå i.

Det var nær aften, og hønsene havde allerede sat sig til ro. Det kunne hverken være hyggeligt eller rentligt at ligge i den seng.